

Bartosz Frankowski¹

(rec): Dariusz Wojtaszyn (red.), *Piłka nożna na celowniku polityki. Polska – Niemcy – Europa*

Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2024

Autor zaczyna książkę cytatem, który musi spodobać się każdemu miłośnikowi piłki nożnej: „Tym, co faktycznie zjednoczyło Europę, był futbol”. Te słowa brytyjskiego historyka Tony’ego Judta świetnie rozpoczynają pracę, która miała za zadanie ukazać dość mocne powiązanie świata polityki oraz sportu, bardziej szczegółowo – piłki nożnej. Wprawdzie międzynarodowe gremia piłkarskie podkreślają apolityczność futbolowych rozgrywek, jednocześnie jednak same bardzo często korzystają z przywilejów i traktowania należnego w dyplomacji międzynarodowej aktorom państwowym. W dużej mierze dzieje się tak ze względu na niesamowitą popularność dyscypliny, jaką jest piłka nożna (Kobierecki, 2018). Właśnie ta popularność jest kusząca dla świata polityki, ze względu na możliwość oddziaływania społecznego na wszystkich zainteresowanych rozgrywkami; jest także alternatywnym dla konfliktów zbrojnych obszarem rywalizacji międzynarodowej.

Na rynku wydawniczym można znaleźć sporo pozycji traktujących o przenikaniu się futbolu i polityki z perspektywy reporterskiej. Poczynając na przykład od *Wojny futbolowej* Ryszarda Kapuścińskiego, przez *Królowie strzelców. Piłka w cieniu imperium* Zbigniewa Rokity, aż po *Mecz to pretekst. Futbol, wojna, polityka* Anity Werner i Michała Kołodziejczyka. Dzieł poruszających te zagadnienie z perspektywy naukowej nie ma jednak aż tak wiele i dlatego z dużym zaciekawieniem podjąłem się lektury recenzowanej pozycji.

¹ Bartosz Frankowski, mgr, e-mail: bartoszfrankowski@wp.pl.

Warto przybliżyć trochę sylwetkę redaktora książki, bo to pomoże nam zrozumieć, czemu skupia się ona akurat na wymienionych w podtytule krajach. Dariusz Wojtaszyn jest profesorem uczelni w Katedrze Historii Najnowszej i jednocześnie kierownikiem Pracowni Badań nad Historią Niemieckiego i Europejskiego Sportu w Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich im. Willy'ego Brandta Uniwersytetu Wrocławskiego. W dorobku naukowym ma sporo pozycji dotyczących historii i socjologicznego aspektu sportu. Książka jest zbiorem głównie naukowych artykułów o tematyce piłkarskiej. Ich autorami, oprócz samego redaktora, są także: Martin Brand, Krzysztof Grzeszczak, Kai Reinhart, Marco Hesse, Rafał Jung, Robert Kalimullin, Justus Kalthoff, Rudolf Müllner, Jarosław Owsiański, Kai Reinhart, Georg Spitaler, Robert Tomankiewicz, Thomas Urban, Krzysztof Uściński oraz Marcin Wiatr.

Recenzowana książka składa się z trzech części. Nie są one sobie równe, jeśli chodzi o liczbę występujących w nich artykułów. Część pierwsza, o tytule *Początki*, składa się z czterech artykułów traktujących o początkach rozwoju piłki nożnej w Europie Środkowej. W pierwszym z nich autorzy poruszają kwestie społeczne i etniczne związane z powstawaniem klubów i rozgrywek piłkarskich we Lwowie na początku XX w. oraz pokazują różną, a momentami wręcz zupełnie odmienną perspektywę ludności polskiej, niemieckiej i ukraińskiej tych terenów. Kolejny artykuł skupia się na podobnych zagadnieniach w geograficznie położonym na drugim końcu terytorium zamieszkiwanego przez Polaków zaborze pruskim. Tutaj więc najistotniejszy będzie kontekst polsko-niemiecki. Następny artykuł traktuje o czasach odrodzenia państwa polskiego po I wojnie światowej i o sportowych relacjach Drugiej Rzeczypospolitej oraz Republiki Weimarskiej. Jung w tym artykule zwraca uwagę na dysproporcje sportowe tej relacji (na korzyść piłkarstwa niemieckiego) i próby wykorzystania kontaktów sportowych do popularyzowania kultury polskiej. Ostatni rozdział tej części traktuje o regionie pogranicza polsko-niemieckiego – o Górnym Śląsku i stosunkach narodowościowych w piłce nożnej na przykładzie drużyn sportowych z okolic dzisiejszego Chorzowa (dawniej Królewska Huta / Koenigshuette). Ten temat powróci zresztą w kolejnej części książki.

Druga część zatytułowana jest *Piłka nożna i totalitaryzmy*. Pierwszy artykuł opisuje zależności między futbolem a nazizmem i tym, jak był on wykorzystany politycznie we Wiedniu w okresie od Anschlussu Austrii do końca II wojny światowej. Drugi artykuł także dotyczy piłki austriackiej, a dokładniej Waltera Nauscha, kapitana legendarnego Wunderteamu i jego losów w czasach narodowego socjalizmu. Kolejny artykuł skupia się na okresie zimnowojennym

i wpływie nauki radzieckiej oraz na kopiowaniu sowieckich wzorców do piłkarstwa wschodnioniemieckiego. Ciekawie zarysowano tu to, jak ideologia wpłynęła na rozwój piłkarstwa w Niemieckiej Republice Demokratycznej. Czwarta część także pozostawia nas w obszarze futbolu w NRD i traktuje o tym, jak wschodnioniemiecka prasa partyjna odnosiła się do przedstawicieli tej dyscypliny sportu, którzy uciekli w latach 50. do Republiki Federalnej Niemiec. Dokonano tu analizy tego, co na ten temat napisano w gazecie *Neues Deutschland*, czyli oficjalnym organie partii SED. Ostatni artykuł, o sugestywnym tytule *Enerdowcom nie ufaliśmy*, nakreśla nam kontekst rywalizacji reprezentacji piłkarskich NRD i PRL. Co ciekawe, to jedna z niewielu rywalizacji piłkarskich dwóch krajów o statystycznym bilansie zamkniętym. O ile PRL posiada swoją „kontynuatkę” w postaci Trzeciej Rzeczypospolitej, o tyle NRD zniknęła z mapy Europy. Bilans ten wypadł na korzyść Polaków (9 zwycięstw, 6 porażek i 4 remisy). W tym rozdziale przytoczone są ciekawe okoliczności spotkania z 1979 r. w Lipsku w ramach eliminacji do mistrzostw Europy. Polacy, prowadzący po pierwszej połowie po bramce Zbigniewa Bońka, w drugiej części zagrali gorzej i ostatecznie przegrali dwa do jednego. Pojawiły się jednak wtedy podejrzenia o zatrucie cateringu dostarczonego do szatni naszych zawodników, bo większość piłkarzy zaczęła odczuwać dolegliwości żołądkowe w przerwie spotkania. Gdy wkrótce w ramach eliminacji do mistrzostw świata drużyny te spotkały się po raz kolejny, Polacy udali się do Lipska z własnym kucharzem i zapasami wody. Stąd właśnie słowa trenera Antoniego Piechniczka o nieufności względem zachodnich sąsiadów widniejące w tytule tego rozdziału. O napiętych relacjach piłkarskich między dwoma „bratnimi” socjalistycznymi krajami wspomina także w swojej książce redaktor Stefan Szczepłak (2016).

Ostatnia część ma tytuł *Obrzeża futbolu* i najmniej naukowy charakter. Zawiera trzy rozdziały „okołofutbolowe”. Pierwszy to artykuł streszczający zagadnienia związane z aferą korupcyjną w polskiej piłce ligowej z początku XXI w., a napisany został przez dwóch prokuratorów z Wrocławia, którzy zajmowali się tą sprawą. Drugi artykuł jest chyba najbardziej kontrowersyjny w całej książce. Uściński w bardzo publicystyczny sposób prowokuje do rozważań nad charakterem i kondycją piłki nożnej na tle innych dyscyplin sportowych. W tym artykule można przeczytać wiele gorzkich słów i zarzutów pod adresem piłki nożnej i ludzi ją tworzących. Czytając ten rozdział, trzeba pamiętać, że tekst ma charakter publicystyczny, ironiczny i prowokujący. Autor podnosi, że piłka nożna nie powinna uchodzić za dyscyplinę sportową *sensu stricto*. Według niego sport powinien z definicji spełniać kilka warunków: a) doskonalić walory

fizyczne i psychiczne; b) podporządkować się przyjętym regułom rywalizacji; c) respektować zasady fair play. Autor zarzuca reprezentantom środowiska piłkarskiego nagminne łamanie zasad fair play, wręcz ich odrzucenie czy nieprzestrzeganie reguł gry i nieuważanie tego za coś zdrożnego (faule taktyczne niweczące sportowo wywalczoną przewagę przeciwnika, ostra gra jako sposób na wyłączenie z rywalizacji uzdolnionych przeciwników). Ja dodać mógłbym jeszcze przypadki symulowania przewinień czy gry na czas przy korzystnym wyniku. Wspomniano także o agresywnym, obelżywym języku w stosunku do przeciwników oraz o traktowaniu sędziów bez szacunku. Tych ostatnich autor oskarża o korupcję, za przykład podając aferę w naszej piłce ligowej z przełomu wieków. Bardzo negatywnie ocenił też standardy moralne działaczy, środowisko kibicowskie (ruchy kibolskie), trenerów, a nawet dziennikarzy. Współwinni z tego stanu rzeczy są także policja i sądy. Tyle tylko, że większość podanych przykładów to zdarzenia jednostkowe. Głośnie medialnie, ale jednostkowe. Należy przy tym pamiętać o masowym charakterze sportu, jakim mimo wszystko (moim zdaniem) jest piłka nożna. Porównywanie dyscyplin o korzeniach arystokratycznych (szermierka czy polo lub krykiet) z piłką nożną, o mniej wyszukanym rodowodzie, nie ma sensu. Sama też masowość i popularność futbolu powoduje, że dużo prościej znaleźć przykłady niegodnego zachowania. Przecież w piłkę nożną gra się codziennie w każdym kraju na świecie, na wielu poziomach ligowych, a liczba zarejestrowanych zawodników liczona jest w setkach milionów. Zabrakło mi więc w tym artykule odniesienia proporcjonalnego. Oczywiście komercjalizacja futbolu wniosła wiele negatywnych emocji i zachowań na boiska piłkarskie. Oczywiście w piłkę grają ludzie o skrajnie różnych zasadach moralnych i poziomie etycznym. Jednak chciałbym, żeby autor, nawet w tego typu prowokującym do przemyśleń artykule, zaznaczył te proporcje pomiędzy przyzwoitymi, normalnymi piłkarzami, trenerami, sędziami, działaczami i kibicami, a tymi zdeprawowanymi. Wystawianie wszystkim wspólnej i negatywnej etykiety jest krzywdzące. Zdecydowana większość meczów w piłce nożnej przebiega w sportowej atmosferze i z poszanowaniem zasad rywalizacji.

Ostatni rozdział ponownie odwołuje się do obszaru pogranicza polsko-niemieckiego na Górnym Śląsku. Przedstawione tu zostały procesy integracyjne na przykładzie losów polskich piłkarzy grających w reprezentacji Niemiec i niemieckich, związanych z polskim futbolem. Myli się ten, kto sądzi, że dotyczy to tylko Mirosława Klose i Lukasa Podolskiego. Na koniec Wiatr postuluje wykorzystanie kontekstu piłkarskiego w procesie edukacyjnym dotyczącym integracji ponadnarodowej.

Książkę tę czyta się łatwo, zastosowany język jest dość fachowy, a jednocześnie uniknięto przeintelektualizowania, dzięki czemu nie występuje efekt znużenia tekstem lub jego niezrozumienia. To warto podkreślić z dwóch powodów. Po pierwsze, książka ma wielu autorów, każdy z nich posiada swój charakterystyczny warsztat pisarski, ale mimo to książka sprawia wrażenie spójnej językowo i terminologicznie. Po drugie, część artykułów powstała w języku niemieckim i trzeba oddać, że ich tłumaczenie stoi na dość wysokim poziomie literackim. W zasadzie, gdyby nie informacja o tłumaczeniu na końcu każdego z nich, można pomyśleć, że tekst w oryginale powstał w języku polskim. Naturalnie, z racji tematyki, początkowe rozdziały, traktujące o piłce nożnej z początku XX w. we Lwowie czy zaborze pruskim, będą trochę mniej przystępne dla współczesnego czytelnika niż te o czasach mniej odległych, gdy nazwiska, nazwy klubów czy rezultaty meczów budzą nasze skojarzenia i powiązane z nimi emocje sportowe.

Minusem jest fakt, że w książce nie zawarto spisu bibliograficznego, który zdecydowanie ułatwiłby poszerzenie wiedzy zainteresowanym i dalsze zgłębianie tematu. Autorzy wykorzystali publikacje w językach: polskim i niemieckim, a gdy dotyczyła tego tematyka (np. futbol we Lwowie) – także ukraińskim czy angielskim. W przypisach znajdziemy odwołania do źródeł pierwotnych, artykułów prasowych (np. w NRD-owskiej gazecie *Neues Deutschland* czy polskim *Przeglądzie Sportowym*), protokołów z różnorodnych posiedzeń czy akt postępowania prokuratorskiego (afery korupcyjnej w polskiej piłce ligowej) oraz do źródeł wtórnych. Poza monografiami autorzy sięgali także po biografie czy wydawnictwa encyklopedyczne.

Zabrakło mi też trochę omówienia zagadnień po upadku żelaznej kurtyny. Co prawda po lekturze książki można wysnuć wniosek, że państwa niedemokratyczne częściej wykorzystują sport w celach propagandowych, ale polityka nie wzięła przecież całkowitego rozbratu z piłką nożną po 1989 r.

Podsumowując, recenzowana książka to bardzo ciekawa pozycja dla wszystkich zainteresowanych korelacją pomiędzy piłką nożną i polityką. Temat zawężono do piłkarstwa polskiego i niemieckiego (w mniejszym stopniu ukraińskiego), ale nakreślone zależności można śmiało przenieść na większość krajów bloku wschodniego, a szerzej – na innych aktorów państwowych. Natomiast dzięki temu zawężeniu zostały one omówione bardzo szczegółowo i poparte wieloma przykładami.

Bibliografia

Kobierecki, M.M. (2018). *Dyplomacja sportowa. Sport w działaniach dyplomatycznych państw i aktorów niepaństwowych* (s. 394). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Szczepłek, S. (2016). *Moja historia futbolu*. T. 2, *Polska* (s. 234–235). Kraków: Wydawnictwo SQN.

Wojtaszyn, D. (red.) (2024). *Piłka nożna na celowniku polityki. Polska – Niemcy – Europa*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Data przekazania artykułu: 13.12.2024; data zaakceptowania artykułu: 8.01.2025.